

Váš návrh projektu je propracovaný a neobjevují se v něm žádné větší prohřešky. Bylo by dobré znovu promyslet konstrukci výběrového vzorku. U takto choulostivých témat je důležité zvažovat etickou a právní stránku výzkumu: možné dopady na psychiku dítěte, nutný souhlas rodičů apod.

- **Předmět výzkumu:** průnik témat násilí a dětství jsme dále zúžili na syndrom CSA (Child Sexual Abuse) – **sexuální zneužívání dětí**.
- **Cíl výzkumu:** Zmapovat závislost rozsahu zneužívání dětí na jednotlivých typech prostředí, ve kterých vyrůstají. Ověřit, zda existuje souvislost mezi prostředím tzv. úplné rodiny a nízkou mírou sexuálního zneužívání dětí.

Chceme se pokusit zpřesnit dosud známá data o analýzu telefonických krizových intervencí.

- **Výzkumná otázka:**

Jaký typ výchovného prostředí je z hlediska sexuálního zneužívání dětí nejnebezpečnější?

Podotázka 1: Jsou děti žijící ve společné domácnosti pouze s matkou (tzv. neúplné rodiny) event. s dalšími dospělými ženskými osobami, vystaveny rozdílné úrovni rizika než děti žijící v tzv. úplné rodině (funkčním manželství)?

Podotázka 2: Jsou děti žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem vystaveny stejné úrovni rizika jako děti žijící s otcem nevlastním (další manželství matky, druh, přítel matky žijícív domácnosti)?

- **Charakteristika teoret. východisek, uvedení do problematiky:**

Sexuální zneužívání dětí, označované v anglosaské literatuře jako **Child sexual abuse – CSA**, je zkoumáno především v širším rámci syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, CAN.

Objevit a prokázat sexuální zneužití bylo vždy nesnadné, neboť tento jev se vyskytoval ve všech dobách a kulturách, jen citlivost a vnímavost k němu kolísala. V Evropě se postupně ustálila **definice sexuálního zneužití dítěte** v širokém pojetí Rady Evropy (Strasbourg, 1992, viz. níže).

Formy CSA lze členit na bezdotykové (exhibicionismus nebo vystavení pornografii) a dotykové, při kterém dochází k pohlavnímu kontaktu, od laskání přes styk až k orálnímu nebo análnímu sexu (typicky obtěžování, včetně pedofilního, sexuální útok či sex.turistika, znásilnění nebo incest). Za smíšenou formu je považován harassment, jenž může obsahovat jak slovní zneklidňování, tak i poplácávání,

přítisknutí se apod. Pachatelé CSA jsou většinou muži, dítě však může obtěžovat i žena, jak dokládá medializovaný příběh z letošních Velikonoc.

Jako **nejčastější příčiny sexuálního zneužití dětí** jsou uváděny neuspokojivý či absentující sexuální život pachatele, experiment (v němž agresor může najít zalíbení) a přirozeně také sexuální deviace, jejichž příčiny jsou v duševní oblasti. Jde zejm. o pedofilii (včetně homo a bisexuální formy), sadismus, masochismus, voyerismus a transvestismus.

Obvyklé oběti CSA jsou ty děti, které nemají potřebné znalosti a informace o svém těle a o sexuálním chování obecně. Ty pak často nevědí jak se chovat při sexuálním obtěžování nebo útoku. Rizikové jsou děti psychicky deprivované, opomíjené a zanedbávané, jež nacházíme hlavně v dysfunkčních a afunkčních rodinách. V ohrožení jsou však i děti ze zdánlivě funkčních úplných rodin, na které rodiče nemají čas a jsou k nim emočně chladní. Jako rizikový faktor je nutno vnímat noční směny rodičů a opakované služební cesty. V nebezpečí jsou i děti mimo standardní prostředí, ať už na dlouhodobém léčení, v lázních, na soustředěních, táborech nebo svěřené na hlídání osobě, kt. neznáme. Velmi ohroženou skupinou jsou děti mentálně retardované, u nichž pachatel spoléhá na sníženou schopnost rozpoznat zneužití.

Prožité psychické trauma má **krátkodobé i dlouhodobé následky**. K nejnápadnějším z těch krátkodobých patří strach, úzkost, pocity viny a hanby, deprese a nízká sebeúcta. Časté je snížení důvěry v dospělé a nápadné změny v chování, vč. zhoršení školních výsledků nebo osahávání, zneužívání či agrese vůči jiným dětem. Sexuálně zneužitá děti si rovněž stěžují na somatické potíže (bolesti hlavy, břiška, enuréza, poruchy spánku, příjmu potravy a regresivní chování).

Diagnostika CSA je nejčastěji realizována formou rozhovoru natáčeného a později analyzovaného z videozáznamu. Jako iniciační a podpůrné techniky jsou využívány kresba rodiny a demonstrace na anatomických panenkách. Většina hlášených případů se dostává k odborníkům prostřednictvím telefonických krizových linek. Sama statistika je však značně zkreslena, zejména u nejmenších dětí do věku přibližně 8 let. Zde je předpokládán nejvyšší výskyt sexuálního zneužívání, ale díky omezeným komunikačním možnostem malých dětí (neumí psát ani vytočit číslo), uzavřenosti rodinného prostředí a nízké schopnosti dětí se v tomto věku dospělému (coby sociální autoritě i fyzicky zdatnějšímu) bránit dostávají pouze ojedinělé (a často nejdrastičtější) případy.

Ze zahraničních studií vyplývá, že nejčastěji jsou děti vystaveny sexuálnímu zneužívání ze strany mužů. Z nich nejčetnější skupinou jsou ti z blízkého okolí oběti v pozicích otců (ať už vlastních nebo nevlastních), bratrů, strýců, dědečků a rodinných přátel. Odhadované počty jen u v dětství zneužitých žen se pohybují okolo třetiny populace! Oblast CSA je metodologicky obtížně přístupná, neboť představuje společenské tabu a z velké části probíhá pod pláštíkem nedotknutelnosti rodinného prostředí.

Problematika CSA v ČR není dosud uspokojivě zmapována, je třeba doplnit policejní statistiky a analýzy osobních terapeutických intervencí, které pravděpodobně tvoří pouze špičku ledovce, o další dostupné údaje. Ty jsou dle našeho mínění obsaženy především v záznamech TKI.

- **Na jaké populaci se bude hledat odpověď na výzkumnou otázku?**

Děti ve věku 7 – 15 let, které volaly na linku TKI. Mladší děti většinou neumí s telefonem manipulovat a jeho prostřednictvím komunikovat. U starších dětí se metodologicky obtížně oddělují běžné sexuální experimenty, původně chtěné. Vždyť přibližně $\frac{3}{4}$ mladých začíná dnes v ČR sexuálně žít před 18. rokem věku. Při použití záznamů z center TKI také není třeba souhlas se zpracováním osobních údajů, pokud jsou zpracovány anonymně. Budou využity veškeré dostupné záznamy o sexuálním zneužívání dětí, které byly pořízeny v průběhu posledních 5 let (tj. od roku 1999).

- **Jak bude výzkum proveden?**

Ve spolupráci s krizovými linkami v ČR (centry TKI) analýzou rozhovorů, jejich nahrávek nebo přepisů, a to pouze takových, které souvisí se syndromem CSA. Centrum budou poskytnuty jednotné dotazníky, ke každému linkou evidovanému případu bude vyplněn právě jeden. V každém centru se sběrem údajů zabývat alespoň jeden speciálně vyškolený výzkumný pracovník, který bude na sběru dat spolupracovat s pracovníky centra, kteří budou na spolupráci i finančně zainteresováni.

Předpokládáme, že pracovníci center při rozhovorech s klienty pokládají dětem vhodně volené otázky tak, aby bylo možné nejen určit symptomy typické pro sexuální zneužívání, ale i proniknout do kontextu širšího prostředí, ve kterém postižené dítě vyrůstá.

Dotazníky by měly být formulovány tak, aby z části nabízely škály jednotlivých odpovědí (které by charakterizovaly jak dítě, tak i prostředí ve kterém vyrůstá a situaci, v níž se nachází) a ty bylo možno doplnit (prostřednictvím otevřených otázek) o další zpřesňující údaje.

Problémem výzkumu je skutečnost, že ze statistiky vylučuje všechny zneužívané děti, které na TKI netelefonovaly. Mezi nimi lze očekávat děti z odlehlých oblastí, minoritních kultur a děti fyzicky nebo mentálně postižené. Dalším problémem jsou vysoké nároky profesní a osobní na odborníky, kteří budou provádět vlastní analýzu.

- **Operacionalizace:**

CSA \longleftrightarrow výchovné prostředí

CSA - nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. To zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kteroukoli dospělou osobou, např. pečovatelem, rodičem, příbuzným, přítelem, učitelem, odborným či dobrovolným pracovníkem nebo někým úplně cizím.

Typy výchovných prostředí – na základě předvýzkumu je třeba vytipovat rizikové okolnosti, ať už jde o rodinnou skladbu (úplná, náhradní či neúplná rodina, počet sourozenců), emoční prostředí a charakter vztahů (rigidní rodina, formální vazby apod.), materiální zázemí (sociálně slabé, středostavovské, děti úspěšných podnikatelů či vysokoškoláků), způsob trávení volného času, školní prospěch, zvláštní osobnostní rysy, velikost a charakter obce, pohlaví, atd.

▪ **Kdy bude výzkum proveden a jak budou jeho výsledky uvedeny ve známost?**

Výzkum je závislý na přípravě sběrových dotazníků, souhlasu center TKI a zpřístupnění jejich materiálů. S jeho realizací může být započato poté, co budou vyškoleni výzkumní pracovníci a sjednány dohody o spolupráci s jednotlivými centry TKI.

Výsledky výzkumu v obecné podobě (neobsahující jakékoli údaje, které by mohly identifikovat volající děti) by měly být zveřejněny v odborném tisku a poskytnuty CD ROM nosičích všem centrům TKI v ČR. V případě zájmu by měly být poskytnuty odborníkům k dalšímu vědeckému využití. Mohly by sloužit jako východisko pro další podobné výzkumy.

S vybranými závěry bude zvláště seznámena laická veřejnost, např. formou populárních článků v běžných časopisech. Zvláštní cestou je třeba seznámit s výsledky výzkumu vybrané pracovníky Policie ČR a sociální pracovníce, kteří jsou často prvními, kteří se s CSA dostávají do kontaktu.

Publikace a popularizace závěrů výzkumu by měla pomoci odtabuizovat téma CSA ve společnosti, které je hlavní podmínkou prevence jeho výskytu ve společnosti, ale otvírá i možnosti účinnější pomoci obětem sexuálního násilí.

• **Literatura:** (vzor: časopis Československá psychologie, který nemá konzistentní citace)

1. Bayerová, M.: Sexuální zneužívání dětí. *Právo a rodina*, 2003. sv. 5/7, s. 9-11.
2. Bayerová, M.: Státy a jejich snahy o odstranění komerčního sexuálního zneužívání dětí. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti, mládež, dědictví*. 2000, č.9, s. 9-13.
3. Bertovim, A.: Týrání a sexuální zneužívání v rodinách. Praha: Grada Publishing, 1998.
4. Čírtková, L., Hajnová, E.: Přednášky v rámci předmětu Právní klinika. Prf MU: Brno, 2003.
5. Fojtíková, Z.: Pět let Linky bezpečí Nadace Naše dítě. Nadace Naše dítě, Praha, 1999.
6. Halfarová, H.: Naše zkušenosti s případy sexuálně zneužitých dětí. Sborník z I. národní konference k problematice týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Praha, MPSV ČR, 1994, s. 74-78

7. Lamb, M. E.: The Investigation of Child Sexual Abuse: An Interdisciplinary Consensus Statement. *Child Abuse and Neglect*, 18, 1994, s. 1021-1028.
8. Matějček, Z. a kol.: Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. *Československá psychologie*, 6, 1995 s. 481-495 a 1-2, 1996. s. 5 a násl.
9. Mufson, S.: O týrání a zneužívání. *Lidové noviny*, Praha. 15, 1996, s. 13.
10. Nadace Naše dítě (kol.): *Nadace Naše dítě*. Praha, 1998.
11. Dunovský, J. a kol.: *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Grada Publishing, Praha, 1995.
12. Porterfield, K. M.: Jak se vyrovnat s následky traumatu. *Lidové noviny*, Praha. 45, 1998, s. 11-12.
13. Pöthe, P.: *Dítě v ohrožení*. G plus G, Praha 1999.
14. Říčan, P.: Rodina – kolébka agrese. *Kontext*, X, č.4. 1994, s. 12-14.
15. Taubner, V.: *Nejstřeženější tajemství – sexuální zneužívání dětí*. Trizonia: Praha, 1996.
16. Vaničková, E.: *Růžová linka se vám představuje; Česká společnost na ochranu dětí*: Praha, 2002.
17. Vaničková, E., Provazník, K., Hadj.-Mousová, Z.: *Sexuální zneužívání dětí*. I.díl. Praha: Karolinum, 1997.
18. Vaničková, E., Provazník, K., Hadj.-Mousová, Z.: *Sexuální zneužívání dětí*. II.díl. Praha: Karolinum, 1999.
19. Volkmerová, K.: *Sexuální zneužívání dětí a fungování rodiny: návrh empirického výzkumu*. Klauzurní práce. FSS MU: Brno, 2003.
20. Vorník, B., Govorun, T.: *Sociologická studie sexuálně viktimizovaných adolescentů*. Sborník z konference East-West k problematice Sexuálního zneužívání dětí a sexuálního násilí. Praha, MPSV ČR, 1997. s. 51-55.
21. Weis, P. a kol.: *Sexuální zneužívání. Pachatelé a oběti*. Grada Publishing: Praha, 2000.
22. Weis, P.: *Sexuální delikvence z pohledu sociologie*. *Psychologie dnes*, 2001, sv. 7/6, s. 14-15.
23. Wild, N. J.: *Prevalence of Child Sex Rings*, *Pediatrics*, 83, 1989.

V Brně dne 14. května 2004

Petr Vojna a spol.